

Instytut Języka Polskiego UW
Warszawa

ZOFIA ZARON

Zbiór jako kategoria semantyczna.

Jej wykładniki w polszczyźnie

A set as a semantic category. Its exponents in Polish

Potocznie pojęcie zbioru używane bywa dwojako: (a) jako pewna całość złożona z wielu przedmiotów, uważanych za jej części i (b) jako zespół, klasa przedmiotów posiadających wspólną cechę i ze względu na tę cechę tworzących określoną klasę.

W nauce tym rozumieniom odpowiada jakoś zbiór w sensie kolektywnym vs. zbiór w sensie dystrybutywnym.¹ Zbiór w sensie kolektywnym postrzegany jest jako jedność, zbudowana z dobrze wyróżnialnych elementów (np. *stadnina* postrzegana jest jako zbiór *koni*). Zbiór w sensie dystrybutywnym właściwości takich nie posiada: wyróżnić za pomocą zynsłów możemy jedynie poszczególne elementy zbioru. Por. np. *Ami jest owczarkiem. 2 jest liczbą naturalną*. Czyli, o Amim i o liczbie 2 zostało powiedziane, że należą do określonej klasy, zbioru: Ami — jest jednym z wielu owczarków, a 2 — jedną z wielu liczb naturalnych.²

W gramatyce również spotykamy się z pojęciem zbioru, a mianowicie w odniesieniu do

¹ Por. np. T. Kotarbiński, 1929, *Elementy teorii poznania logiki formalnej i metodologii nauk*; 1961 — 2 wyd.

² Synonimiczne z pojęciem 'zbiór w sensie dystrybutywnym' wydają się pojęcia 'gatunek', 'rodzaj', 'klasa'.

1 — rzeczowników, typu *igłowie, włoszczyzna; ptactwo, bydło, drób; młodzież, profesura; rękawiczki, narty; wujostwo, narzeczeństwo* itd.;

2 — liczebników, typu *dwoje, troje, czworo, pięcioro* itp. w połączeniu z rzeczownikami, np. *czworo ludzi, siedmioro nauczycieli; pięcioro dzieci, sześcioro cieląt; dwoje drzewi, troje sań*.

Liczebniki tego typu nazywane są zbiorowymi. Rzeczowniki zaś — collectivami, czyli zbiorowymi w sensie kolektywnym.

Zanim rozważymy adekwatność tych etykietek i ich stosunek do pojęcia zbioru, ustaleń robocze, na potrzeby tego tekstu, rozumienie pojęcia 'zbiór'. Wykorzystam w tym celu intuicyjną, od Cantora pochodzącą i aż do dzisiaj przytaczaną definicję: „[...] zbiorem nazywamy wielość określonych, dobrze wyróżnionych przedmiotów naszego spostrzegania lub naszej myśli rozważanych jako tworzące całość (jedność) [...]”³. Temu odpowiada zbiór w sensie kolektywnym.

COLLECTIVA. Słusznie więc wskazanym wcześniej rzeczownikom przysługuje etykietka *collectiva*. Nazywają one bowiem przedmioty scharakteryzowane jako niejednostkowe, postrzegalne jako jedna całość, niepoliczalne za pomocą zwykłych liczebników, gdyż nie nazywają one pojedynczego przedmiotu morficznego, a ich zbiór wyodrębniany jest poprzez nazwę jako całość (zbiór w sensie kolektywnym)⁴. Klasa collectivów nie jest klasą jednorodną. Ze względu na właściwości przedmiotów stanowiących zbiór wyodrębnić można pięć podklas: nazwy przedmiotowe scharakteryzowane jako zbiór.

1. Przedmiotów niepoliczalnych, niejednostkowych, parzystych, nieżywotnych, typu *buty, rękawiczki, narty, skarpetki...*

2. Przedmiotów niepoliczalnych, niejednostkowych, parzystych, żywotnych, osobowych, typu *wujostwo, małżeństwo, narzeczeństwo...*

3. Przedmiotów niepoliczalnych, niejednostkowych, nieparzystych, nieżywotnych, typu *igłowie, włoszczyzna, sitowie...*

4. Przedmiotów niepoliczalnych, niejednostkowych, nieparzystych, żywotnych, nieosobowych, typu *ptactwo, cielętnik, stadnina, drób...*

5. Przedmiotów niepoliczalnych, niejednostkowych, nieparzystych, żywotnych, osobowych, typu *młodzież, studenteria, profesura...*

Na ilość przedmiotów w klasie collectivów o cesze 'nieparzyste' wskazać możemy wyłącznie w sposób mało precyzyjny za pomocą (a) liczebników nieokreślonych, typu *dużo, mało, trochę, ciut* itp. lub (b) rzeczowników flek-

³ Definicja została przytoczona za *Małą Encyklopedią Logiki* [1970, W. Marciszewski (red), Ossolineum, s. 362]. Por. G. Cantor, 1874, *Über eine Eigenschaft des Inbegriffes aller reellen algebraischen Zahlen*.

⁴ Dodatkowym, nieprzypadkowym sygnałem tej jednostkowości (całości zbioru) jest przypisanie im gramatycznej liczby pojedynczej.

syjnych, typu *garstka, tłum, rzesza* itp. W klasie collectivów scharakteryzowanych jako parzyste, nieżywotne dla wskazania na ilość używamy liczebnika w połączeniu z wyrażeniem 'para' np. *dwie pary nart*, a w odniesieniu do nazw osobowych — formy liczebnikowej zw. zbiorową, typu *dwoje, pięcioro* lub alternatywnej — opisowej. Por. *Przyszło do nas dwoje wujostwa*; i *Przyszły do nas dwie pary małżeńskie*.

LICZEBNIKI ZW. ZBIOROWYMI. Inaczej (niż z collectivami) wygląda sprawa z liczebnikami. Etykietkę 'zbiorowe' da się wybronić, jak się wydaje, jedynie na gruncie zbioru w sensie dystrybutywnym, a mianowicie uznając, że każdy element zbioru X-ów jest X-em (*człownikiem, nauczycielem, dzieckiem, cielęciem, drzwiami, saniami*) i zarazem jest jednym z X-ów (*ludzi, nauczycieli, dzieci, cieląt, drzwi, sanń*). Elementy tak rozumianego zbioru nie wyznaczają jednak jednej całości, założonej przez Cantorowską definicję zbioru. Liczebniki, występujące w połączeniu z rzeczownikami nie nadają całej konstrukcji statusu zbioru. W połączeniach tych liczebniki pełnią swoją podstawową funkcję, a mianowicie wskazują na ilość przedmiotów o cesze X. Wybór liczebnika zw. zbiorowym nie jest oczywiście przypadkowy. Zależy on jednak nie od intencji nadawcy informacji (jak np. w przypadku wyboru collectivów), ale od składnika treści konkretnej nazwy przedmiotowej.

Trzy klasy nazw przedmiotowych żądają od liczebnika, wstępującego z nimi w związek składniowy, formy tradycyjnie zw. zbiorową. Są to

(a) — rzeczowniki przynależne do gramatycznego rodzaju nijakiego, scharakteryzowane jako nazwy istot młodych, np. *dziecko, szczenię, cielę, kurczę* itp.;

(b) — rzeczowniki przynależne do gramatycznego rodzaju męskiego, scharakteryzowane jako nazwy osób płci obojga (zarówno mężczyźni, jak i kobiety), np. *lekarze*⁵, *studenci, ludzie* itp.;

(c) — rzeczowniki nie posiadające formy liczby pojedynczej (pluralia tantum), np. *sanie, drzwi, nożyce, spodnie* itp.

Najprostsze do interpretacji wydają się połączenia liczebnika z rzeczownikami grupy (c). Większość z rzeczowników tej grupy zawiera w swej treści informację o składaniu się całości z dwóch jednorodnych (takich samych) części, różniących się jedynie ukierunkowaniem 'prawy — lewy'. Na ilość przedmiotów możemy wskazać wyłącznie licząc je 'parzyście' lub za pomocą form zw. zbiorowymi. Por.

Na stole leżały dwie pary nożycek. / *Na stole leżało dwoje nożycek.*

Kupiłam trzy pary spodni. / *Kupiłam troje spodni.*

⁵ Liczbę mnogą rzeczownika wybiera liczebnik.

W powyższych połączeniach zarówno liczebniki, jak i wyrażenia, typu *dwie pary, trzy pary* służą (tak jak liczebniki zw. głównymi) do kwantyfikacji ilościowej: wskazują na ilość nazywanych przedmiotów. Rozsądek podpowiada, aby formy te włączyć do paradygmatu liczebnika jako formy ekwiwalentne, z łączliwością ograniczoną do połączeń z rzeczownikami 'pluralia tantum'.

Połączenia liczebnika 'zbiorowego' z rzeczownikami grupy (a) i (b) zderminowane są przez informację na temat wartości semantycznej kategorii rodzaju, wbudowaną w treść rzeczownika. A mianowicie są to rzeczowniki scharakteryzowane jako nazwy istot żywych z komponentem (a) — 'dziecko' (= istota młoda); (b) — 'osoby, w tym co najmniej jedna płci przeciwnej'. Oczywiście liczebniki w połączeniach tych pełnią swoją funkcję podstawową: służą do kwantyfikacji ilościowej. Jednak wybór formy liczebnikowej zderminowany jest przez informację o rodzaju semantycznym nazw przedmiotowych.

Ze względu na łączliwość z określonymi klasami rodzajowymi rzeczowników należy więc odróżnić co najmniej cztery liczebnikowe formy fleksyjne kategorii rodzaju:

forma 1: *dw-óch/dwaj, trz-ech/trzej, czter-ech/czteryj, pięci-u/ ø, dziesięci-u, st-u, ...* — dla połączeń z rzeczownikami scharakteryzowanymi jako osobowe płci męskiej, rodzaju gramatycznego męskiego (zw. męskoosobowymi), np. *uczniów, lekarzy, sędziów*;

forma 2: *dw-oje, tr-oje, czw-oro, pięci-oro, dziesięci-oro, ...* — dla połączeń z rzeczownikami scharakteryzowanymi jako żywotne, nazywające istoty młode (dzieci istot żywych), rodzaju gramatycznego nijakiego, np. *dzieci, kaczkę, lwiąt*;

forma 3: *dw-oje₂, tr-oje₂, czw-oro₂, pięci-oro₂, dziesięci-oro₂, ...* — dla połączeń z rzeczownikami scharakteryzowanymi jako osobowe, w tym co najmniej jedna z osób płci przeciwnej: męskiej lub żeńskiej, np. *uczniów, lekarzy, sędziów*;

forma 4: *dw-a, trz-y, czter-y, pięć- ø, dziesięć- ø, st-o* — dla połączeń z pozostałymi nazwami rzeczownikowymi, niezależnie od ich charakterystyki zarówno semantycznej, jak i gramatycznej.

Liczebnik *dwa* dodatkowo posiada 5. formę: *dwi-e* — dla połączeń z rzeczownikami scharakteryzowanymi jako rzeczowniki rodzaju gramatycznego żeńskiego, np. *kobiety, kury, lalki, kurtki*.

Na pełny paradygmat liczebnika składają się więc:

- (a) 2 formy klasyfikującej kategorii liczby;
- (b) 4 (lub 5 dla liczebnika dwa) formy fleksyjne kategorii rodzaju;
- (c) wszystkim tym formom przysługuje fleksyjna kategoria przypadku.

Konkluzja: liczebniki zw. zbiorowymi nie tworzą oddzielnej klasy wyrażeń numerycznych o funkcji wyznaczania zbioru, a należą do paradygmatu form liczebnikowych. Liczebnik, zw. zbiorowym odpowiada trzem formom homonimicznym: dwie z nich — to fleksyjne wykładniki kategorii rodzaju, trzecia — wykładnik klasyfikującej kategorii liczby. Wybór konkretnej formy z paradygmatu liczebnika jest zdeterminowany przez treść i formę fleksyjną rzeczownika.

WYKŁADNIKI KWANTYFIKACJI ZBIORU. Czy znaczy to, że wśród liczebników nie ma takich, które wypełniają jednocześnie dwie funkcje: swoją podstawową — kwantyfikacji numerycznej oraz scalającą — tworzenia zbioru (w sensie kolektywnym⁶)?

Jeśli klasę liczebników wyróżniamy nakładając na ich właściwości semantyczne (wskazywanie na ilość) ograniczenia fleksyjne (nie odmieniają się przez liczbę), odpowiedź musi brzmieć jednoznacznie: w klasie liczebników nie znajdziemy wyrażeń o zdolności kreowania zbioru. W polszczyźnie mamy jednak wyrażenia, które służą zarówno do kwantyfikacji numerycznej, jak i do kwantyfikacji zbioru, por. np. *dwójka, trójka, piątka, setka* itp. Nie są to jednak liczebniki fleksyjne, gdyż odmieniają się przez liczbę⁷. Na podstawie kryterium fleksyjnego zaliczymy je do rzeczowników, choć to do nich właśnie najbardziej pasuje etykieta 'liczebniki zbiorowe', łączą bowiem dwie cechy: kreują zbiór i w sposób ścisły wskazują, z ilu elementów został zbudowany.

Przyglądając się *collectivom* oraz wyrażeniom typu, *dwójka chłopców* ustalmy cechy dla wyrażeń-wyznaczników zbioru charakterystyczne i jednocześnie odróżniające je spośród innych wyrażeń.

Powinny to, jak się wydaje, być wyrażenia, które

po pierwsze — otwierają pozycję składniową dla nazwy przedmiotowej w dopełniaczu;

po drugie — z wielu przedmiotów tworzą jeden przedmiot (zbiór w sensie kolektywnym);

po trzecie — sygnalizują wielość elementów, składających się na ów przedmiot;

po czwarte — a ponieważ kreują jeden przedmiot, przedmiot ten powinien dać się liczyć.

⁶ Sens dystrybutywny nadaje nazwom przedmiotowym zarówno połączenie z liczebnikiem, jak i morfologiczny wykładnik liczby mnogiej rzeczownika.

⁷ A także występują w połączeniach z liczebnikami. Por. *W sali pozostały dwie piątki chłopców.*

Z powyższego zestawu cech wynika, iż wyrażenia, służące do tworzenia z wielu przedmiotów jednego wieloelementowego łączą w sobie cechy zarówno przedmiotowe, jak i numeryczne. A ponieważ nie są to, jak już ustaliliśmy, liczebniki, wykładników kwantyfikacji zbioru należy przeto poszukiwać w klasie rzeczowników fleksyjnych. Od nazw przedmiotowych wykładniki kwantyfikacji zbioru różnią się tym, że nie nazywają przedmiotu, a tworzą go z innych przedmiotów, stanowiących jego elementy. Por. np. takie wyrażenia jak: *dwójka, trójka, setka; połówka, częśćka, część; fragment, urywek, wycinek; łyżka, szklanka, dawka; kropla, szczypta, odrobina; wiązka, naręczce; kupa, masa, góra, skupisko; zbiór, para, grupa, grono, gromada...*

Wyrażeń tego typu mamy w polszczyźnie około setki⁸. Różnią się one między sobą przede wszystkim

— stopniem dokładności wbudowanej informacji na temat wieloelementowości zbioru, por. np. *piątka* vs. *grupa chłopców* oraz *grupa* vs. *kupa ludzi*.

— informacją lub jej brakiem na temat kształtu zbioru, np. *grupa ludzi* vs. *klucz żurawi, smuga dymu*.

— oraz mniej lub bardziej ograniczoną łączliwością z określonymi klasami nazw przedmiotowych, np. *grupa* ma łączliwość prawie nieograniczoną — *ludzi, zwierząt, rzeźb*, itp., a *kwota* — łączliwość swą ogranicza jedynie do pieniędzy.

Porządkując wykładniki kwantyfikacji zbioru według ich własności semantycznych różnice te uznaję za dystynktywne.

Model klasyfikacyjny wyglądałby więc następująco:

Grupa I. — to wyrażenia, służące do kwantyfikacji numerycznej n-elementowości zbioru.

Grupa II. zaś — do kwantyfikacji partytywnej n-elementowości zbioru.

Wyrażenia numeryczne nie zawierają w sobie informacji o kształcie wyznaczonego zbioru. Informację taką niosą niektóre z wykładników kwantyfikacji partytywnej, dlatego też grupę II. zróżnicujemy na

podgrupę A. — wyrażenia nie informujące o kształcie zbioru i

podgrupę B. — wyrażenia informujące o jego kształcie.

W podgrupie tej ze względu na związek, jaki zachodzi między wyborem wykładnika kwantyfikacji zbioru a właściwościami elementów tworzących zbiór, wyróżnimy dwie kolejne podpodgrupy, w których

(a) wykładnik nie zależy od elementów wyznaczających zbiór,

(b) wykładnik zależy od elementów wyznaczających zbiór.

⁸ Część z nich zebrała w swojej pracy dyplomowej (1998) Rajmunda Kaminiskajte z Filologii Polskiej Uniwersytetu Wileńskiego.

Następny krok polegałby na podaniu informacji o ilości elementów wyznaczających zbiór. Oznaczać je będą cyfry 1. / 2. / 3. ... Informacja ta byłaby siłą rzeczy ścisła w klasie wykładników numerycznych i uogólniona — w klasie partytywnych. Nie będą to więc klasy symetryczne.

I na koniec, o ile to będzie możliwe, tak poklasyfikowane wykładniki kwantyfikacji zbioru opatrzone zostaną informacją o ograniczeniach selektywnych wynikających z właściwości semantycznych nazw przedmiotowych. Właściwości te omówiłam w artykule pod podobnym tytułem⁹. W artykule tym w oparciu o dwie fundamentalne właściwości przedmiotów: ich +/-policzalność i +/-żywołność, a w ich obrębie o +/-jednostkowość, +/-indywiduum, +/-parzystość, +/-zbiór oraz +/-osoba i +/-płeć żeńska wyodrębniłam 15 klas rzeczownikowych. Dla potrzeb tego tekstu wyeliminowałam klasy wyznaczone w oparciu o cechę +/- indywiduum (nazwy własne *ex definitione* nie mogą tworzyć zbioru) oraz +/- płeć żeńska (z cechy tej nie wynikają żadne dodatkowe ograniczenia selektywne). W sumie daje to piętnaście klas minus pięć. Dodatkowo usuniętych pięć klas to klasy wyznaczone w oparciu o cechę + zbiorowe, czyli *collectiva*. Bycie zbiorem należy do ich własności i w związku z powyższym nie potrzebują żadnych dodatkowych wyznaczników kategorii zbioru. Z piętnastu klas rzeczownikowych pozostało więc pięć klas, których nazwy przedmiotowe mogą stanowić elementy zbioru.

Będą to klasy nazw przedmiotowych o następujących własnościach:

1. N (– **policzalne**, – jednostkowe, – parzyste; – **żywołne**) – typu *sól, woda, popiół, dym* ...

2. N (– **policzalne**, + jednostkowe, + parzyste; – **żywołne**) – typu, *nożyce, spodnie, skrzypce, sanie* ...

3. N (+ **policzalne**, + jednostkowe, – parzyste; – **żywołne**) – typu, *krzesło, dom, książka, dźwięk, klucze* ...

4. N (+ **policzalne**, + jednostkowe, – parzyste; + **żywołne**, – osoba) – typu, *pies, mysz, lew, osa* ...

5. N (+ **policzalne**, + jednostkowe, – parzyste; + **żywołne**, + osoba) – typu, *chłopiec, lekarz, siostra, nauczycielka* ...

Ich łączliwość z wykładnikami kwantyfikacji zbioru, w miarę możliwości, będą odnotowywać, wskazując ich selektywne właściwości.

PROPOZYCJA OPISU WYKŁADNIKÓW KWANTYFIKACJI ZBIORU

Grupa I. A. — wykładniki numeryczne, nie informujące o kształcie zbioru

1. Jednostki miary, typu:

⁹ Zob. Z. Zaron 1997, *Właściwości semantyczne rzeczowników nazywających przedmioty*, [w:] *Semantyczna struktura słownictwa i wypowiedzi*, WUW, s. 63–71.

*kwarta, kwaterka...*¹⁰ — *mleka* [przedmioty niepoliczalne, płynne lub sypkie]¹¹;

kopa, tuzin, mendel... — *jaj* [przedmioty policzalne, przede wszystkim nieżywotne].

2. Określona część całości, typu:

połowa, ćwiartka, ósemka... — *cytryny, jabłka* [przedmioty policzalne, dające się dzielić].

3. Ilość elementów: dwa

para — *oczu, pończoch, narzeczonych* [przedmioty policzalne i symetryczne scharakteryzowane jako 'prawy-lewy' lub płci 'męskiej-żeńskie'].

4. Ilość elementów określona, typu:

dwójka, trójka, piątka, dziesiątka, siedemdziesiątka, setka... — *studentów, dzieci, koni* [przedmioty policzalne, przede wszystkim żywotne].

Grupa II. A. — Wykładniki partytywne, nie informujące o kształcie zbioru

1. Neutralne, typu:

zbiór, skupisko, zbiorowisko, mieszanina... — *ludzi, przedmiotów* [przedmioty policzalne], *nagromadzenie* — *głazów; kolekcja* — *kamieni, znaczków* [przedmioty policzalne, nieżywotne],

zgromadzenie, zespół, grono, kolo... — *reprezentantów, tancerzy* [przedmioty policzalne, żywotne, osobowe].;

poczet — *królów, papieży* [przedmioty policzalne, żywotne, osobowe, osoby wybitne].

2. Część całości, typu:

część, cząstka, kawalek, ułomek — *jabłka, chleba; fragment, urywek*, — *utworu, rzeźby; odcinek, wycinek* — *mapy, drogi* [przedmioty policzalne, dające się jakoś dzielić];

łyk — *wody* [przedmioty niepoliczalne, płynne];

kęs, gryz — *chleba* [przedmioty policzalne, jadalne].

3. 'Pewna nieokreślona ilość' elementów, typu:

kwota — *pieniędzy* [i tylko];

suma — *pieniędzy, doświadczeń, umiejętności, wiadomości...*;

nakład — *pieniędzy, pracy, energii...*

4. 'Pewna ilość' elementów skupionych na określonej przestrzeni, typu:

grupa, klasa — *domów, zwierząt, ludzi...* [przedmioty policzalne];

gromada, chmara — *psów, dzieci...* [przedmioty policzalne, żywotne];

stado, stadko — *kozic...* [przedmioty policzalne, żywotne, nieosobowe];

¹⁰ Trzy kropki po wykładnikach kwantyfikacji zbioru wskazują na otwartą klasę.

¹¹ W nawiasach kwadratowych podaję ograniczenia selektywne, dotyczące połączeń z nazwami przedmiotowymi, przynależnymi do określonych klas semantycznych.

tabun — *koni*, *bydła* [i tylko];

tabor — *Cyganów* [i tylko].

5. 'Pewna ilość' elementów uporządkowanych, zorganizowanych, typu: *brygada*, *oddział*, *drużyna*, *hufiec* — *chłopców*... [przedmioty policzalne, osobowe];

banda, *szajka*, *zgraja* — *koniokradów*, *łobuzów*... [przedmioty policzalne, osobowe, z charakterystyką pejoratywną].

5a. 'Pewna ilość' elementów uporządkowanych w jednostki, typu wojskowego:

dywizja, *pulk*, *szwadron* ... — *żołnierzy*, *chłopców*... [przedmioty policzalne, męskoosobowe].

6. Ilość elementów oceniana jako 'to dużo', typu:

tłum, *rzesza*, *ciżba*, *chmara*... — *wędrowców*, *ludzi*, *sprzedawców*... [przedmioty policzalne, osobowe; *chmara* — również żywotne].

Grupa II. B. (a) — Wykładniki partytywne, informujące o kształcie zbioru nie wskazując przy tym na zależność od składników zbioru

1. Jednostki miary umowne, typu:

kropla — *wody* [przedmioty niepoliczalne, płynne];

garstka — *mąki*... [przedmioty niepoliczalne, sypkie];

łyżka, *łyżeczka*, *szklanka*, *wiadro* ... — *wody*, *mąki* [przedmioty niepoliczalne, płynne lub sypkie];

kromka, *pajda*, *bochenek* — *chleba* [może jeszcze *ciasta*];

tabliczka — *czekolady* [i tylko];

lan, *zagon*... — *zboża*, *ziemi* [i tylko];

worek, *wiadro*, *samochód*... — *ziemniaków*, *węgla* [przedmioty policzalne, nieżywotne];

paleta, *ryza*, *rulon*, *bela* ... — *papiery*, *materiału* [przedmioty policzalne, nieżywotne, dające się zwijać].

2. Ilość elementów oceniana jako 'to dużo', typu:

masa, *kupa*, *góra*, *stos*, *plik*, *sterta*, *garść*... — *kamieni*, *gruzu*, *śmieci*, *papierów*... [przedmioty niepoliczalne scharakteryzowane jako materiałowe oraz przedmioty policzalne, nieżywotne];

3. Ilość elementów oceniana jako 'to mało', typu:

szczypta, *kapka*, *okruch*, *ździebelko*... — *sol*, *tabaki*, [przedmioty niepoliczalne, sypkie].

Grupa II. B. (b) — Wykładniki partytywne, informujące o kształcie zbioru wskazując przy tym na zależność od składników zbioru.

1. Bez wskazania na ilość elementów, typu:

smuga, pasmo, kłąb, stęp, chmura, obłok... — *dymu, światła, kurzu, ognia...* [przedmioty niepoliczalne, lotne];

naręcze — *siana, trawy, sukienek...* [przedmioty policzalne, nieżywotne, dające się wziąć na ręce];

wiązka, snopek, stóg... — *drzewa, chrustu, słomy, zboża...* [przedmioty policzalne, nieżywotne, dające się scharakteryzować jako podłużne];

wiązanka, bukiet, pęczek... — *róż, ziela...* [przedmioty policzalne, nieżywotne, scharakteryzowane jako rośliny, najczęściej — kwiaty];

kiść, grono... — *jarzębin, bananów, bzu* [przedmioty policzalne, nieżywotne, kwiaty lub owoce osadzone groniasto];

kolba, kaczan, kita... — *kukurydzy* [przedmioty policzalne, nieżywotne; owoce, rzadziej kwiaty osadzone na grubej osi];

motek, kłębek, zwój... — *nici, wetny, drutu...* [przedmioty policzalne, nieżywotne, scharakteryzowane jako dające się zwinąć];

węzelek, tobolek, zawiniątka, paczka, pakunek... — *bielizny, żywności, książek...* [przedmioty policzalne, nieżywotne, scharakteryzowane jako dające się pakować];

klucz — *żurawi...* [przedmioty policzalne, żywotne, scharakteryzowane jako ptaki].

2. Ilość elementów oceniana jako 'to dużo', typu:

bezzaar, bezkres... — *mórz, oceanów, pustyni...* [przedmioty policzalne, nieżywotne, scharakteryzowane jako nie mające granic];

pęk... — *trawy, sitowia, kluczy...* [przedmioty policzalne, nieżywotne, dające się scharakteryzować jako nie za duże, podłużne];

wiecheć, wiecha... — *zieleni, trawy* [przedmioty policzalne, nieżywotne, scharakteryzowane jako rośliny, najczęściej — kwiaty];

kłąb — *pary, dymu, śmieci...* [przedmioty niepoliczalne oraz policzalne, nieżywotne, dające się scharakteryzować jako mogące się ułożyć w kształt kulisty];

deszcz, strumień... — *pieniędzy, ryżu...* [przedmioty policzalne, nieżywotne, dające się sypać z góry].

3. Ilość elementów oceniana jako 'to mało', typu:

derywaty słowotwórcze od wykładników, ocenianych jako 'to dużo', np.

pęczuszek — *rzodkiewek*; *smuzka* — *dymu*; *strumyk* — *pieniędzy* itp.

PODSUMOWANIE. Bycie zbiorem należy do właściwości semantycznych nazw przedmiotowych: wiele przedmiotów postrzegamy jako jeden. Językowym potwierdzeniem tej jedności jest możliwość kwantyfikacji numerycznej wyrażen nazywających zbiór, policzalność bowiem należy do fundamentalnych cech nazw przedmiotowych.

Utworzenie zbioru z nazwy przedmiotowej w polszczyźnie możliwe jest na sposób dwojaki: morfologicznie (*collectiva*) lub za pomocą specjalnych wyrażeń kwantyfikujących, por. *student-eria* i *grupka student-ów*. W *collectivach* kategoria zbioru oponuje z jednej strony z morfologiczną kategorią liczby mnogiej (wskazując na wielość elementów zbioru), z drugiej zaś strony — z kategorią liczby pojedynczej (ujmując zbiór jako całość). Por. *profes-ura* vs. *profes-orowie*, *profesor*; *student-eria* vs. *studenc'-i*, *student*; *list-owie* vs. *liście*, *liść*; *gros'-iwo* vs. *grosz-e*, *grosz* czy np. *but-y* jako zbiór butów od tej samej pary vs. *but-y*, *but*¹². Wydaje się, iż tylko zbyt wielka różnorodność morfologicznych wykładników¹³ przeszkadza w uznaniu kategorii zbioru za kategorię fleksyjną *collectivów*. W stosunku do kategorii liczby kategoria zbioru pełni funkcję klasyfikującą¹⁴.

Leksykalne wykładniki kwantyfikacji zbioru przejmują funkcje obu kategorii — kwantyfikacji ilościowej i kwantyfikacji zbioru. Liczba przedmiotów stanowiących zbiór może być określana w sposób ścisły (kwantyfikacja numeryczna) lub przybliżony (kwantyfikacja partytywna). Wykładniki kwantyfikacji partytywnej dodatkowo mogą (ale nie muszą) wskazywać na kształt zbioru i jego ewentualną zależność od przedmiotów. Zależność ta występuje wyłącznie przy nadawaniu statusu zbioru nazwom przedmiotowym o cesze 'nieżywotne'. Wyjątek stanowią nazwy ptaków występujące w połączeniu z kwantyfikatorem *klucz*.

Właściwość składniowa wykładników kwantyfikacji to żądanie od nazwy przedmiotowej dopełniacza¹⁵.

Własność kwantyfikacji nazw przedmiotowych jako zbioru należałoby, moim zdaniem, uznać za równorzędną kwantyfikacji referencjalnej i numerycznej, a co za tym idzie za własność kategoriałną, semantyczną nazw przedmiotowych.

¹² Np. *Znalazłam tylko dwa prawe buty*.

¹³ Por. np. sufiksy *-stwo*, *-ctwo*, *-ostwo*, *-iwie*, *-owie*, *-iwo*, *-ania* oraz obce jak *-eria*, *-at*, *-acja*, *-icja*.

¹⁴ Związek kategorii zbioru i liczby *collectivów* można przyrównać do stosunku kategorii aspektu i czasu czasowników, gdyż tak jak aspekt decyduje o wyborze form fleksyjnych czasu nieprzeszłego, tak kategoria zbioru decyduje o formie gramatycznej liczby *collectivów*.

¹⁵ Można go scharakteryzować jako dopełniacz zbioru. Jest to dopełniacz liczby mnogiej, co oczywiste (wielość przedmiotów) poza dwoma wyjątkami, kiedy to dopełniacz musi przybrać formę liczby pojedynczej, a mianowicie po pierwsze, gdy rzeczownik należy do klasy scharakteryzowanej jako niepoliczalne lub po drugie, gdy wykładnik zbioru zawiera w sobie informację 'część całości', np. *smuga dymu*, *szklanka wody*; *urywek książki*, *kawałek cytryny*.

SUMMARY

Being a set is one of the semantic characteristics of object names: many objects are perceived as one entity. Linguistically, this unity is confirmed by the fact that expressions naming sets can be quantified numerically, since countability belongs to the essential features of object names.

In Polish a set can be described by an object name in two ways: either morphologically (collective names) or by means of some special quantifying expressions, cf. *student-eria* and *grupka student-ów* (both meaning a group of students). In case of collective names a category of set is, on the one hand, contrasted with a morphological category of the plural (pointing to the multitude of elements in the set), and on the other hand with a category of the singular (viewing a set as one entity). Cf. *profes-ura* (a set of professors) vs. *profesor-owie* (professors), *profesor* (a professor), *student-eria* (a set of students), vs. *studenc'-i* (students), *student* (a student); *list-owie* (foliage) vs. *liśc'-e* (leaves), *liść* (a leaf); *gros'-iwo* (certain sum of money — groszes), vs. *grosz-e* (groszes), *grosz* (one grosz) or for example *but-y* as a set of shoes making a pair vs. *buty-y* (shoes), *but* (a shoe). It seems that the only reason why a category of set is not considered as an inflexional category of collective names is that there exist too many of its morphological exponents.

Lexical exponents of set quantification take over the functions of both categories — numerical quantification and set quantification. A number of elements constituting a given set can be specified in an exact way (numerical quantification) or approximately (partitive quantification). Partitive quantification exponents may (but not necessarily determine a shape of a given set and its possible dependence on particular objects. Such dependence takes place only if we define a set in terms of those object names that exhibit the feature 'inanimite'. Names of birds occurring together with the quantifier *klucz* (flock) make an exception here.

A syntactical feature of quantificational markers is that they require genitive.

In my opinion, the ability of object names to be partitive quantified as sets should be regarded as equal in comparison with referential and numerical quantification. Therefore, this attribute should be seen as a categorial semantic feature of object names.

UMCS

WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU MARIi CURIE-SKŁODOWSKIEJ
Pl. Marii Curie-Skłodowskiej 5, 20-031 Lublin
POLSKA
